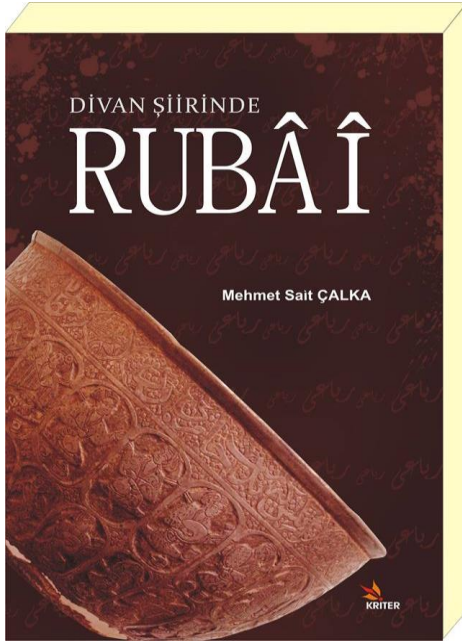

MEHMET SAİT ÇALKA (2015), DİVAN ŞİİRİNDE RUBÂÎ, ANKARA: KRİTER YAYINEVİ

Burak BEKEN¹

Divan edebiyatını anlamak evvela onu oluşturan yapı taşlarını gerektiği gibi tanımakla mümkündür. Nazım şekilleri de bu yapı taşlarından. Nazım şekillerinin nasıl meydana geldiğini, tarihini, şekil ve muhteva özelliklerini kavramak şüphesiz bu nazım şekilleriyle kaleme alınmış eserleri anlamayı ve neticede de Divan şiirinin anlam dünyasını yakından kavramayı kolaylaştırmaktadır. Aşağıda ele alacağımız eser de bu doğrultuda bir Divan edebiyatı nazım şekli olan rubâînin ayrıntılı olarak incelendiği bir eserdir.

Mehmet Sait Çalka, *Divan Şiirinde Rubâî*, isimli eserinde şimdiye kadar divan şiirinde büyük bir önemi haiz olmasına rağmen ihmal edilmiş bir nazım şekli olan Rubâî'nin divan şiirindeki seyrini, anlam dünyasını, bu nazım şekliyle yazılan farklı türleri ve sahip olduğu daha pek çok özellikleri (s. VII) ortaya koymaya çalışmıştır.

Mehmet Sait Çalka'nın *Divan Şiirinde Rubâî* isimli söz konusu kitabı, Hâfız-zâde Sa'dî Çelebi'nin rubâî sahasına nasıl adım attığını bildirdiği bir epigraf ile başlamış ardından *Önsöz*, *İçindekiler*, *Kısaltmalar Dizini*, *Şekiller ve Tablolar Dizini*'ni takiben *Giriş*, dört bölüm, *Sonuç*, *Kaynakça*, *Taranmış Divanlar ve Mesneviler Dizini* ve *Kişî Adları Dizini* ile tamamlanmıştır.

Giriş bölümünün (30 sayfa) başında *Klasik Nazariyat Kaynaklarımızda Rubâî* başlığı altında rubâînin tanımını yapan Mehmet Sait Çalka, rubâîye dair nazârî eserlerde geçmişten günümüze birçok tanım ve tarif yapıldığını ve bunların birbirleriyle temelde çok zıt düşmediklerini ifade etmiştir (s. 2). Bu ifadelerden sonra 15. yüzyıldan 20. yüzyıla dek yapılan rubâî tanım ve tariflerine birer, ikişer örnek veren Çalka, rubâînin ortaya çıkışıyla ilgili ortaya konan üç teoriyi giriş bölümünün ikinci başlığı olan *Rubâî'nin Ortaya Çıkışı İle İlgili Öne Sürülen Teoriler* başlığı altında açıklamıştır (s. 7). Giriş bölümünün üçüncü başlığı olan *Fars ve Arap Edebiyatında Rubâî*'de ise yazar, rubâînin bu edebiyatlarda ortaya çıkış ve gelişim serüvenini temel hatları ile anlatmıştır (s.11). Eser, bu bölümde

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi, burakbeken@gmail.com.

verilen bilgilerle rubâî sahasında çalışma yapacaklar için gerek rubâînin tanımı gerekse de ortaya çıkışı ve tarihi seyri mevzularında bir kaynak teşkil etmektedir.

Eserin birinci bölümünde (30 sayfa) rubâîlere hangi kaynaklarda rastlandığı ve rubâîlerin kaynaklarda ne şekilde yer aldıkları üzerinde durulmuştur. Bu bölüm, *Divan Şiirinde Rubâî Kaynakları* olarak adlandırılmış olup *Dîvânlar*, *Rubâî Mecmuaları*, *Mesnevîler* ile *Münşeatlar ve Diğer Mensur Eserler* olarak dört alt başlık altında işlenmiştir. Çalka, *Dîvânlar* başlığı altında rubâîlerin, mürettep divanların sonunda müfretlerden önce *rubâîyyât* ve *mukattaât* başlıkları altında, kafiye sırasına göre tertip edildiğini bildirmektedir (s. 31). Bunun yanı sıra bu başlıklar altında yazılan her şiirin rubâî olmadığını, bunların dübeyt, tuyuğ, nazm ve kıt'a gibi dört mısra veya iki beyit şeklinde yazılabilen manzumeler olabildiğini de bir tablo eşliğinde göstermiştir (s. 33). Bu tabloda Divan şairlerinin yaşadıkları yüzyıl, ölüm tarihleri, rubâî başlıklı olup rubâî olmayan manzumelerinin adedi ve nazım şekilleri yer almaktadır. Bu durumun böylesine ayrıntılı bir şekilde işlenmesi bu alanda yapılabilecek başka çalışmalara da kapı aralamaktadır. Bu bölümün ikinci başlığı olan *Rubâî Mecmûaları*'nda evvelâ mecmûanın tanımı ve kaynaklardaki şekilleri üzerinde durulmuş, ardından Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde bulunan ve sadece rubâîlerden müteşekkil olan mecmûalar tablo halinde gösterilerek çeşitli rubâî mecmuaları ve bunların ihtiva ettikleri rubâîler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü alt başlık olan *Mesnevîler* kısmında yazar, mesnevinin tanımına ve değişik özelliklerine değindikten sonra mesnevîlerde yer alan rubâîler hakkında bilgi vermiştir. Yazar, gözden geçirilen 268 mesneviden yalnızca 10'unda toplam 99 adet rubâî tespit edildiğini belirterek bu mesnevîleri ve içerdikleri rubâîlerin özelliklerini örneklerle birlikte açıklamıştır (s. 38-47). Birinci bölümün son alt başlığı olan *Münşeatlar ve Diğer Mensur Eserler*'de ise rubâînin kendine ne şekilde yer bulduğunu göstermek amacıyla 100'e yakın eser gözden geçirilmiş ve rubâî tespit edilen eserler hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak birinci bölüm sonunda 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bahsi geçen kaynaklardan tespit edilen 171 şaire ait 6917 rubâînin sayısal değerlendirilmesi yüzyıllara göre bir grafik olarak ayrı; hangi şairin kaç rubâî olduğu ve hangi kaynaklarda geçtiği de tablo şeklinde ayrı olarak gösterilmiştir (s. 54-59).

Eserin ikinci bölümü (109 sayfa), *Klasik Türk Şiirinde Rubâî'nin Tarihi Gelişimi* adını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, *14. Yüzyıl Öncesi* başlığı altında rubâînin Türk edebiyatında varlığını 12. yüzyıla kadar götürmüş ve 14. yüzyıla kadar rubâî kaleme alan Türk şairler Mehsetî-i Gencevî, Evhadüddin Kirmânî, Mevlânâ Celâleddin, Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'nin rubâîleri hakkında muhtasar bilgiler vermiştir. Daha sonra yüzyıl yüzyıl 19. yüzyıla kadar rubâî kaleme alan şairlerin rubâîleri hakkında genel bilgi vererek onların rubâîlerinden örnekler vermiştir. Öyle ki özellikle önemli sayıda ve nitelikli rubâî kaleme almalarına rağmen birçok kaynakta adı geçmeyen rubâî şairlerinden bahis açılması, Çalka'nın bu çalışmasını önemli kılan bir diğer özellik olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında verilen rubâî örneklerinin, şairlerin rubâîde kullandıkları üslubu gösterir nitelikte olmaları, yazarın ilmi hassasiyetini de gözler önüne sermektedir. Çalışmaya dâhil edilen Farsça ve Arapça rubâîlerin tercümelerinin yapılması ve Türkçe rubâîlerin günümüz Türkçesine aktarılması da eserin zikredilmesi gereken başka önemli özelliklerindedir. Bu tercüme ve aktarmaların okuyucunun verilen örnekleri anlamasını

kolaylaştıracağı aşikârdır. Bu üslubun benzer çalışmalarda da kullanılması çalışmanın rahatlıkla anlaşılmasını sağlayacaktır.

Mehmet Sait Çalka, eserinin üçüncü bölümünde (82 sayfa) rubâî nazım şeklinin özelliklerini zikrederek diğer nazım şekil ve türleriyle olan ilişkisini gözler önüne sermiş ve bölüme *Nazım Şekli Olarak Rubâî ve Çeşitli Özellikleri* başlığını vermiştir. Burada öncelikle şekil olarak rubâî tanıtılmış, örnekler eşliğinde özelliklerine yer verilmiştir. Buna göre rubâînin kendine has aruz kalıplarının olduğunu, bunların 12 Ahrem ve 12 Ahreb kalıbı olmak üzere 24 kalıptan müteşekkil olduğunu belirten Çalka, burada bu mevzua ait gerekli izahatı ayrıntılı olarak yaparak Divan edebiyatı şairlerinin rubâîde çoklukla kullandıkları kalıpları sayısal değerlerle ortaya koymuştur. Ayrıca burada yine rubâîlerin kafiye örgüleri de örneklerle gösterilmiştir. Bu bölümde üçüncü olarak rubâî ile dübeyt, tuyuğ, kıt'a ve nazm arasındaki ilişki konu edilmiştir. Bu mevzuun araştırılma sebebi ise bu nazım şekillerinin birbirlerinin yerine kullanılması problemi olmuştur. Burada rubâî ile dübeyt, tuyuğ, kıt'a ve nazmın ayrı alt başlıklar halinde nazım şekil ve muhteva özellikleri açıklanarak karşılaştırılmış ve rubâî ile bu şekiller arasındaki farklar ortaya konmuştur. Bu kısmın ardından *Farklı Şekillerde Yazılan Rubâîler* başlığı altında bazı rubâîlerin *Rubâî-i Bî-nukad*, *Rubâî-i Müstezâd*, *Rubâî-i Mülemmâ* şeklinde özel bir isimlendirilmeyle kullanıldığı ve rubâî vezinleriyle kaleme alınan bazı gazellere de Gazel Rubâî dendiği bu başlık altında ortaya konarak örnekler verilmiştir (s. 193). Bu bölümde son olarak rubâîlerde kullanılan 12 edebi tarz ve 22 edebi tür da ayrıntılı olarak ele alınmış ve bunlara ait sayısal verilerin kullanıldığı tablolar verilmiştir.

Eserin son bölümü olan dördüncü bölümde (119 sayfa) ise *Rubâîlerde Muhtevâ* başlığı altında rubâîlerin muhtevası üzerine durulmuştur. Esvla *Rubâîlerin Anlaşılmasında Okuyucuya Yardımcı Olan Dinî, Tasavvufî ve Felsefî Düşünceler* başlığı altında farklı düşünce akımları incelenmiş ve rubâîlerle olan ilintileri ortaya konmuştur. Bölümün devamında, *Rubâîlerde Rûhânî-Kozmik Âlem*, *Rubâîlerde Din ve Tasavvuf*, *Rubâîlerde Aşk*, *Rubâîlerde Cinsel İlgiler ve Rubâîlerde Hikemiyât* gibi başlıklar altında sunulan rubâîler ayrıntılı bir şekilde incelemeye tabi tutularak bölüm sonlandırılmıştır.

Eserin sonuç kısmında, eser boyunca elde edilen sonuçlar ortaya konarak rubâînin Divan edebiyatındaki önemi vurgulanmıştır. Taranan 609 divan ve 268 mesnevi için bir yazar-eser dizini ile kişi adları dizini de eserin sonuna eklenmiştir. Eserde kullanılan sayısal veriler, tablolar ve dizinlerin rubâî alanında araştırma yapacaklar için bir kolaylık sağlayacağı aşikârdır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait Çalka eserinde, rubâînin umumi bir tanımından ziyade ortaya çıkışını ve tarihi seyrini vermesi, ayrıntılı bir şekil ve muhteva incelemesini yapması, hangi kaynaklarda ne ölçüde ve ne amaçla kullanıldığını göstermesi bakımından rubâî sahasında büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kendisine söz konusu eserinden ötürü teşekkür ederek bu türde eserlerin sayısının artmasını temenni ediyoruz.

